

Muzikinis ugdymas XIX a. Vilniaus žydiškose švietimo įstaigose

Kamilė Rupeikaitė

Lietuvos muzikos ir teatro akademija, Gedimino pr. 42, LT-01110 Vilnius

El. paštas: kamile_r@yahoo.com

Straipsnyje, remiantis Lietuvos valstybės istorijos archyvo (*LVIA*) medžiaga ir XIX a. II p. – XX a. pr. publikuota švietimo situaciją Vilniuje nušviečiančia literatūra, pirmą kartą aptariamas muzikinis ugdymas keliose XIX a. Vilniaus žydiškose švietimo įstaigose. Carinės Rusijos ideologija ir kultūros politika ryškiai atsispindėjo ir žydiškose lavinimo įstaigose – valdiškose buvo mokoma rusų kompozitorių kūrinių ir liaudies dainų, parankių caro valdžiai ir rusinimo politikai, privačias steigti buvo leidžiama, jei mokymas jose buvo organizuojamas rusų kalba. Straipsnyje fragmentiškai pagal išlikusius duomenis aptariama muzikinio ugdymo keliose žydiškose institucijose specifika, mokymo programos, personalijos.

RAKTAŽODŽIAI: Vilniaus rabinų mokykla, Vilniaus žydų mokytojų institutas, žydiškos privačios mergaičių mokyklos, muzikinis ugdymas, dainavimas

1795 m. Lietuvą įjungus į Rusijos imperijos sudėtį, švietimas turėjo tarnauti carinės politikos interesams. Rusinimo politikos nuostatai, kryptingi tikslai ir priemonės aiškiai atsispindi gausioje carizmo laikotarpio literatūroje, skirtoje švietimo situacijai nusakyti. Ypač aršiai buvo pasisakoma prieš lenkų, taip pat ir prieš žydų, kultūrą ir švietimą. Pasitelkus metodą „rusiškas švietimas stipresnis už rusišką durtuvą“¹, švietimas tapo pagrindine ir bene subtiliausia priemone siekti politinių tikslų. Nuo XIX a. vid. iki XX a. 1 deš. leistų knygų, skirtų Vilniaus švietimo apygardos švietimo situacijai, programoms, mokymo įstaigų metinėms ataskaitoms, gausa byloja apie tai, koks didžiulis valdžios dėmesys buvo skiriamas apygardos mokykloms ir jų ugdymo programoms.

Po 1831 m. sukilimo mokyklų sistemą pertvarkius pagal 1828 m. Rusijos mokyklų nuostatus, pradėta dėstyti rusų kalba. 1864 m. Liaudies švietimo ministerija išleido naują gimnazijų ir progimnazijų nutarimą, kuriame apibrėžiami dviejų tipų gimnazijų – klasikinės ir realinės – skirtumai, išvardytos jose dėstytos disciplinos. Abiejų tipų gimnazijose aptariant mokymo planus pabrėžiama, kad gimnastika ir dainavimas turi vykti laisvu nuo pamokų laiku, nors mokyklų biudžete numatant sumą dainavimo mokytojo algai pažymima, kad mokytis ar nesimokyti dainavimo – renkamsi laisva valia. Tėvų pageidavimu už papildomą mokesť gimnazijų ir progimnazijų auklėtiniai gali mokytis muzikos ir šokių². Kiekviena gimnazija ir progimnazija tarp būtinų mokymo priemonių turėjo turėti natų, vadinasi, muzikos buvo mokoma ne vien iš klausos, bet pažindinant auklėtinius su muzikiniu raštu.

1 Корнилов 1901: 147.

2 1864 m. gimnazijų ir progimnazijų nutarimas internete: http://museum.edu.ru/catalog.asp?cat_ob_no=13055&ob_no=12999

I. Kornilovas, 1864 m. paskirtas Vilniaus švietimo apygardos globėju, rašydamas apie švietimo situaciją 1862–1864 m., teigia, kad Vilniaus gubernijoje, tokiaame strategiškai svarbiame krašte, „reikia rūpintis, ne kaip uždaryti gimnazijas, o kaip jas paversti nekenksmingomis, o dar geriau – naudingomis valstybei ir rusų švietimo bei kultūros reikalams“³. Kaip svarbiausia priemonė-pasiekimas paminėta mokymo įstaigų pedagogų sudėties etninė kaita, įvykusi 1863–1864 mokslo metais: Vilniaus švietimo apygardos mokymo įstaigų tarnyboje nebeliko lenkų, visas vietas užėmė rusų kilmės asmenys⁴. Teigiama, kad Vilniuje „šiuo metu“ [t. y. 1866 m., kada rašytas I. P. Kornilovo raštas Vilniaus generalgubernatoriui – K. R.] yra „daug valdiškų ir privačių įvairių žinybų mokymo įstaigų“⁵.

V. Jelisejevas apie 1872 m. miesto mokyklų programas ir taisykles rašė (visas mokymosi miesto mokyklose kursas buvo 6 metai): „Visose miesto mokyklose dėstoma: Dievo įstatymas, skaitymas ir rašyba, rusų kalba ir bažnytinė slavų kalba (skaitymas) su vertimu į rusų kalbą, aritmetika, praktinė geometrija, geografija ir tėvynės istorija, gamtos mokslai ir fizika, dailyraštis, braižyba ir piešimas, dainavimas, gimnastika. Jeigu yra lėšų ir vietinės bendruomenės to pageidauja, galima šių mokyklų mokinius ne pamokų metu pamokyti ir amatų. Visi etatiniai mokytojai turi mokyti jam patikėtos klasės mokinius visų dalykų, išskyrus Dievo įstatymo, dainavimo ir gimnastikos. Dainavimo ir gimnastikos mokymas už papildomą atlygį tenka tiems etatiniams mokytojams, kurie sugeba tų dalykų mokyti. Jei tokių tarp etatinių mokytojų neatsiranda, liaudies mokyklų direktorius ar jo pareigas einantis asmuo pakviečia tų dalykų specialistus už atlygį“⁶; „Į miestų mokyklas gali būti priimti ne jaunesni nei 7 metų visų tikybių ir visų socialinių sluoksnių vaikai be jokių stojamųjų egzaminų“⁷. Prie papildomų disciplinų minimas Liaudies švietimo ministro leidimas įvairioms miesto mokykloms kaip neprivalomą discipliną rinktis orkestrinę muziką ir pasaulietinį dainavimą bei bažnytinį giedojimą⁸.

Susidaryti išsamesnį muzikinio švietimo vaizdą cariniame XIX a. Vilniuje nėra taip paprasta, kadangi archyvinė medžiaga yra fragmentiška, apie muzikinį švietimą išlikusiuose kai kurių įstaigų dokumentuose iš viso nėra duomenų. Žydiškose ugdymo įstaigose muzikinio švietimo situacija buvo skirtinga – kai kuriose jų muzikos (dainavimo) mokymasis buvo privalomas, kitose muzikos buvo galima mokytis pasirinktinai.

Vilniaus rabinų mokykla įkurta 1847 m. (pastate dab. Pylimo g. 22D)⁹. Rengė rabinus ir mokytojus ne tik Vilniaus, bet ir kitų apskričių valdiškoms žydiškoms

3 Корнилов 1901: 10.

4 Ten pat: 100.

5 Ten pat: 103.

6 Елисеев 1910: 4.

7 Ten pat: 7.

8 Ten pat: 27–28, 42–43.

9 Аграновский; Гузенберг 2011: 253.

mokykloms ir tapo vienu iš Haskalos (švietimo) idėjų sklaidos centrų Lietuvoje. Pirmieji žydiškų dalykų mokytojai Vilniaus rabinų mokykloje buvo rabinas ir rašytojas Solomonas Zalkindas ir rašytojas, leidėjas, pirmosios Vilniaus žydų istorijos autorius Samuilas Finas – jie turėjo išlaikyti egzaminus, kad gautų mokytojo vardą¹⁰. Mokslo siekiant tapti rabinu truko 10 metų, o žydiškos mokyklos mokytoju – 8 metus¹¹; įdomu tai, kad du kartus per savaitę rabinų mokykloje buvo mokoma lotynų kalbos¹². Nuo 1863 m. beveik visi dalykai, išskyrus keletą specifinių žydiškų disciplinų, buvo dėstomi rusų kalba, mokykloje daugiausia mokėsi pasauliečių žydų vaikai. Pirmenybė mokytis šioje mokykloje buvo teikiama mokytojų vaikams. Išlikęs 1847 m. rugpjūčio 12 d. rašytas Solomono Zalkindo prašymas į rabinų mokyklą priimti mokytis jo sūnų ir jam skirti stipendiją¹³.

Apie Vilniaus rabinų mokyklą šiek tiek duomenų yra 1873 m. Vilniuje išleistoje knygoje „Сборник сведений о средних учебных заведениях Виленского учебного округа“ (*Informacijos apie Vilniaus švietimo apygardos vidurinio lavinimo įstaigas rinktinė*). Šios mokyklos istorijai, mokymo programoms, jų kaitai skirtas vienas knygos skyrius. Knygoje užfiksuota, kad 6 deš. pab. rabinų mokykloje jau veikė mokinių choras – 1858 m. rugsėjo 6 d., didžiosios žydų metinės šventės Jom Kipur (Atgailos dienos) proga, Imperatorius, lydintas rūmų svitos ir valdininkų, aplankė Vilniaus rabinų mokyklą, apžiūrėjo klases ir visas mokyklos patalpas, o mokyklos maldos namuose mokinių choras sugiedojo himną „Dieve, laimink carą“¹⁴. Archyviniai duomenys patvirtina, kad Vilniaus rabinų mokyklos chorui nuo 1857 m. vadovavo ir dainavimo mokė Vasilijus Markovičius Natansonas, išsilavinimą gavęs Berlyno konservatorijoje, jo pavardė minima 1867 m. mokyklos ataskaitoje¹⁵. Pokyčiai Vilniaus rabinų mokykloje buvo įvesti po švietimo reformos – 1866–1867 m. m. II pusėje daugelis žydiškų disciplinų (tarp jų – Mišnos ir Talmudo aiškinimas) imtos dėstyti rusiškai (ne hebrajų kalba), pasitelkus rusišką terminologiją. Tam, kad dar labiau būtų sustiprinta rusų kalbos įtaka, įstaigos auklėtiniai buvo mokomi giedoti psalmes rusiškai, taip pat mokomi rusų pasaulietinių dainų, rusų kompozitorių – Michailo Glinkos, Aleksandro Dargomyžskio, Aleksejaus Verstovskio ir kt. – chorų bei dainų¹⁶. Minėtoje dokumentų rinktinėje pateikiama ir daugiau įdomių faktų: „gerai susipažinęs su generalbosu, Natansonas parašė melodijas iš pradžių trims psalmėms, ir jo vadovaujamas rabinų mokyklos auklėtinių choras dar 1866 m., minint choleros sustabdymą Vilniuje, sugiedojo vieną iš šių psalmių Didžiojoje sinagogoje <...> per žydų Naujuosius metus“.

10 Сборник 1873: 327.

11 Ten pat: 326.

12 Ten pat: 330.

13 LVIA. F. 577. Ap. 2. B. 1. L. 13.

14 Сборник 1873: 341. Nurodoma, kad informacija paimta iš „Виленский вестник“, 1859 m. rugsėjis.

15 LVIA. F. 577. Ap. 1. B. 13. L. 5 v.

16 Сборник 1873: 362–364.

Kitais metais Natansonas „parašė melodijas dar septynioms į rusų kalbą išverstoms psalmėms – skirtingos tematikos, kad giesmės galėtų būti pritaikomos įvairioms šventėms. <...> 1867 04 04, Imperatoriaus stebuklingo išgelbėjimo dieną, Vilniaus rabinų mokyklos maldos namuose, dalyvaujant auklėtinių chorui, pamaldos įvyko rusų kalba.“ 1869 m. sausį rabinų mokyklos auklėtinių ir kitų Vilniaus mokymo įstaigų auklėtinių chorų klausėsi žinomas rusų vokalinės muzikos gerbėjas, kunigaikštis Jurijus Golycinas: jam auklėtinių dainavimas taip patiko, kad jis paragino kovo mėnesį surengti mokinių chorų koncertą. Tuo tikslu kunigaikštis Golycinas paprašė Vilniaus mokymo įstaigų dainavimo mokytojų, kad iki kito jo atvažiavimo į Vilnių jie išmokytų mokinius šių dainų – „Sunkią gyvenimo minutę“, „Žemyn motule Volga“, „Pavelas mergaitę mylėjo“ ir kitų. Sutartą laiką dainos buvo išmoktos, tačiau kunigaikštis Golycinas į Vilnių nebeatvažiavo, tad ir koncertas neįvyko¹⁷. 1869 m. rabinų mokyklos auklėtinių choro giedojimo mokyklos maldos namuose klausėsi ir puikiai jį įvertino Šiaurės–Vakarų krašto viršininkas, generolas-adjutantas Aleksandras Lvovičius Potapovas¹⁸. Tarp Vilniaus rabinų mokyklos auklėtinių minimas tūlas Kamenskis, tapęs Berlyno sinagogos choro giesmininku¹⁹.

Vilniaus rabinų mokyklos reorganizacijos pagrindu 1873 m. buvo atidarytas **Vilniaus žydų mokytojų institutas**²⁰ – tai vidurinį išsilavinimą teikusi mokykla, rengusi mokytojus valdiškoms žydiškoms mokykloms²¹. Žydų mokytojų institutas Vilniuje, nuo seno žinomas kaip žydų mokslo ir švietimo centras, buvo įsteigtas žydų bendruomenės lėšomis ir įkurtas specialiai tam įsigytame pastate Georgijaus aikštėje 7 (dabar – V. Kudirkos aikštė, pastatas neišliko; toje vietoje šiandien – Lietuvos Vyriausybės rūmai, įsikūrę Gedimino pr. 11). Pastatas buvo mūrinis, dviejų ir trijų aukštų²². Vienintelis visoje Rusijos imperijoje Vilniaus žydų mokytojų institutas XX a. pr. buvo žinomas už carinės Rusijos ribų – jo globėjais buvo Albertas Einšteinas, Sigmundas Freudas, vienas iš II Internacionalo teoretikų ir vadovų Eduardas Bernsteinas (vėliau tapę ir pasaulyje garsiausio, 1925 m. Vilniuje įkurto, Žydų mokslo instituto JIVO garbės prezidiumo nariais).

Šiame institute galėjo mokytis visų Rusijos imperijos miestų valdiškų žydiškų mokyklų būsimoji mokytojai, buvo priimami jaunuoliai iki 16 metų. Baigę institutą, jie buvo siunčiami dirbti į nedidelių miestelių žydiškas pradines („liaudies“) mokyklas.

17 Ten pat: 364–365.

18 Ten pat: 365.

19 Ten pat: 374.

20 Po dvejų metų, 1875 m., Vilniuje buvo įkurtas krikščionių (stačiatikių) Vilniaus mokytojų institutas. Lietuvos valstybės istorijos archyvo byloje (F. 569. Ap. 1.) saugomos instituto mokymo programos, mokytojų išsilavinimą ir kvalifikaciją nurodantys dokumentai, detalūs vestų muzikos pamokų planai ir kt. Apie muzikinį ugdymą Vilniaus žydų mokytojų institute, deja, yra išlikę kur kas mažiau duomenų.

21 1875 m. surašymo duomenimis, Vilniuje iš 82 668 miestiečių 37 909 buvo žydai. *Энциклопедический словарь* 1894: 381.

22 Аграновский; Гузенберг 2011: 255, 350.

Nepaisant to, kad kompleksiskai buvo studijuojama judaika, biblinė hebrajų kalba, mokslas žydų mokytojų institute buvo pasaulietinis, kadangi institutą globojo Liaudies švietimo ministerija, svarbus buvo rusų kalbos mokymas. Institutą baigę mokytojai, nors ir dirbdavę žydiškose ugdymo įstaigose, tapdavo rusiškos kultūros skleidėjais.

Duomenys apie instituto programos specifiką saugomi LVIA 570 fonde²³. Įkūrus institutą, matyt, iš karto norėta didelį dėmesį skirti muzikai, nes dirbti muzikos mokytoju buvo pakviestas jaunas, išsilavinęs čekų kompozitorius Zdenėkas Fibichas (1850–1900) – romantinės muzikos kūrėjas, mokėsis Vienoje, Prahėje, Leipcige, Manheime, ir tuo metu jau sukūręs Prahėje savo pirmąją operą „Bukovina“ („Bukovin“, pagal Karelo Sabinos, Bedřicho Smetanos operos „Parduotoji nuotaka“ libreto, libretą). Dvidešimt trejų jis vedė Rūženą Hanušovą ir, gavęs darbą Vilniuje, čia apsigyveno.

Liaudies švietimo ministerijos Vilniaus švietimo apygardos globėjo 1873 m. rugsėjo 4 d. rašte Vilniaus žydų mokytojų instituto direktoriui rašoma, kad jis pakvietė pasaulietinį chordinį dainavimą Vilniaus ugdymo įstaigose dėstyti muzikos ir dainavimo mokytoją iš Prahos Zdenėką Fibichą. Globėjas nuolankiai prašo instituto direktorių, kad šis priimtų Fibichą dirbti dainavimo mokytoju ir per metus iš asignavimų instituto dainavimo ir gimnastikos mokytojams jam skirtų 500 rb. algą²⁴. Fibichas pradėjo institute dirbti nuo 1873 m. spalio 16 d.²⁵; deja, maždaug po metų – 1874 m. rugsėjo 16 d. – jis iš šių pareigų atsistatydino dėl itin skaudžių šeiminių aplinkybių²⁶.

1874 m. gruodžio 31 d. žydų mokytojų instituto ataskaitoje pažymėta, kad instituto auklėtiniai per dainavimo pamokas pasiekė gerų rezultatų²⁷. 1875–1876 m. Vilniaus žydų mokytojų instituto keliamųjų egzaminų sąrašė muzikos egzamino nėra²⁸. 1876 m. statistinėje ataskaitoje, kur pateikiami mokymo įstaigų, mokinių ir mokytojų skaičiai, Vilniaus žydų mokytojų institute ir prie jo esančioje pradinėje mokykloje su parengiamąja klase minimi dainavimo ir gimnastikos mokytojai²⁹. Rašoma apie dainavimo (tik neaišku, kurios klasės) pamokų temas – natų sistemą, diatonines gamas, diežą ir bemolį, intervalus; 8 pratimus dainuoti unisonu; chromatinės gamas, 5 tribalsius pratimus. Nurodomos dainos, tarp jų – „Prie upelio“ „Vakaro varpas“, himnai „Dieve, laimink carą“, „Koks šlovingas“, maldos prieš pietus ir po jų; rašoma, kad mokiniai turėjo mokytis fortepijonu pagroti tris gamas³⁰.

23 LVIA. F. 570. Ap. 1.

24 LVIA. F. 570. Ap. 1. B. 20. L. 1–1v.

25 LVIA. F. 570. Ap. 1. B. 20. L. 3.

26 LVIA. F. 570. Ap. 1. B. 20. L. 6. Fibichas Vilniuje praleido du itin sunkius metus – čia mirė jo jaunoji žmona ir kūdikiai dvyniai. Po nelaimės muzikas grįžo į Prahą, kur praleido likusį gyvenimą.

27 LVIA. F. 570. Ap. 1. B. 26. L. 36.

28 LVIA. F. 570. Ap. 1. B. 32. L. 16.

29 LVIA. F. 570. Ap. 1. B. 26. L. 24 v.

30 LVIA. F. 570. Ap. 1. B. 26. L. 35.

1877–1878 m. papildomų mokytojų kursų³¹ prie Vilniaus žydų mokytojų instituto pamokų tvarkaraštyje dainavimo pamokos minimos du kartus per savaitę – nuo 15 iki 16 val. antradieniais ir penktadieniais, kartu su instituto auklėtiniais³². Papildomų mokytojų kursų egzaminų sąraše dainavimo nėra³³. 1878 m. inspektoriaus ataskaitoje rašoma, kad tais metais daug dėmesio skirta, kad žydiškų dalykų dėstymas būtų visiškai suderintas su nusistovėjusia bendrųjų dalykų metodika³⁴. Pamaldos instituto maldos namuose vykdavo šeštadieniais ir per šventes³⁵.

Vilniaus žydų mokytojų instituto ir prie jo veikiančios pradinės vienos klasės (su parengiamąja klase) žydiškos mokyklos darbuotojų 1879 m. sąraše minimas samdomas³⁶ dainavimo mokytojas Vasilijus Iljičius Ebannas, kuris, kaip rašoma, buvo savamokslis³⁷. Kitoje byloje, mokytojų sąraše, jis minimas kaip chorinio dainavimo mokytojas Vulfas Iljičius Ebanas³⁸. Dar kitoje byloje užsimenama apie Ebanno išsilavinimą pas profesorių Ferdinandą Davidą Leipcigo konservatorijoje, tačiau ši informacija nubraukta ir prirašyta – „savamokslis“³⁹. Matyt, Ebannas vis dėlto Leipcige studijavo ne oficialiai (galbūt privačiai lankė pamokas pas minėtą profesorių). Šiuose archyviniuose dokumentuose minimas Vasilijus (Vulfas / Wolfas) Ebannas buvo smuikininkas, dirigentas, aranžuotojas ir kompozitorius (1832 (1835?)–1888), jo Lopšinė op. 85 smuikui ir fortepijonui, pirmą kartą publikuota Berlyne 1869 m., ir šiandien atliekama Lietuvos solistų. Dar iki Vilniaus žydų mokytojų instituto atidarymo Ebannas dirbo Vilniaus miesto teatro dirigentu, aranžuodavo muziką teatre rodytiems operečių-farsų spektakliams⁴⁰; 1878 m. Vilniaus teatrą tikrinusio inspektoriaus rašte jis pavadintas prityrusiu kapelmeisteriu⁴¹.

Be privalomų pradinėje mokykloje dalykų, dainavimo pamokas Vilniaus žydų mokytojų institute 29 mokiniai lankė du kartus per savaitę – tas pamokas, pedagogų tarybos sutikimu, dainavimo mokytojas Ebannas pavedė generalgubernatoriaus bažnytinio choro dirigentui Ivanovui, kad „iš pradinės mokyklos mokinių parengtų galingų balsų chorą“⁴², – gal dėl to, kad pats Ebannas buvo daugiau instrumentinės muzikos žinovas.

31 Juose tobulinosi (mokėsi) valstybinių žydiškų ugdymo įstaigų mokytojai.

32 *LVI A. F. 570. Ap. 1. B. 33. L. 36.*

33 *LVI A. F. 570. Ap. 1. B. 33. L. 52.*

34 *LVI A. F. 570. Ap. 1. B. 35. L. 2.*

35 *LVI A. F. 570. Ap. 1. B. 35. L. 4 ir kt. p.*

36 Valstybės (etatiniais) tarnautojais gimnazijose ir progimnazijose buvo tikybos, mokslų, kalbų, dailės, rašymo, braižybos ir piešimo mokytojai, o laisvai samdomi – dainavimo ir gimnastikos mokytojai. Nurodoma, kad dainavimo ir gimnastikos mokytojus į gimnazijas skiria direktoriai, o į progimnazijas – inspektoriai. Atlygis už darbą buvo skiriamas iš biudžeto lėšų.

37 *LVI A. F. 570. Ap. 1. B. 35. L. 47–48.*

38 *LVI A. F. 570. Ap. 1. B. 29. L. 1 v.*

39 Rus. „domašnevo vospitanija“. *F. 570. Ap. 1. B. 31. L. 39 v.*

40 Bakutyte 2009: 16–17.

41 Ten pat: 17. Apie W. Ebanną daugiau žr. Bakutyte 2007: 157–159.

42 *LVI A. F. 570. Ap. 1. B. 26. L. 44.*

Šiokios tokios informacijos XIX a. pab. bylose galima rasti apie dainavimo mokymo Vilniaus žydų mokytojų institute rezultatus. Solomonas Adelskis (1889 m.?) išlaikė egzaminus žydų pradinės mokyklos mokytojo vardui gauti. Dainavimo egzaminą išlaikė patenkinamai. Jį sudarė intervalų, gamų dainavimas, alteracijos ženklai, solfedžiavimas⁴³. Liudijime apie Giršo Gotlibovičiaus Bekkerio 1898 m. baigtą institutą ir suteiktą jam žydų pradinės mokyklos mokytojo vardą pažymima, kad jis dainavimo egzaminą išlaikė „visiškai patenkinamai“⁴⁴. Kitas Vilniaus žydų mokytojų instituto auklėtinis, 1898 m. išlaikęs egzaminus, kad gautų žydų pradinės mokyklos mokytojo vardą, Geršonas Efroimas-Šolomovičius Pludermacheris dainavimo egzaminą išlaikė „patenkinamai“⁴⁵. Dar vienas žydų pradinės mokyklos mokytojo vardą suteikiantis atestatas išduotas (metai nenurodyti) Geršui Moišė Štrachmanui. Jis kartu su daugybe kitų dalykų patenkinamai išlaikė ir dainavimo egzaminą, buvo paskirtas į Dieveniškų žydų pradinę mokyklą⁴⁶.

Manytina, kad visos disciplinos institute laikytos lygiavertėmis – apie tai byloja faktas, kad vadovybė iš instituto pašalino antros klasės mokinį, kuris pažeidinėdavo instituto taisykles, iš elgesio turėjo 3 balus, per egzaminus demonstravo silpnas kalbos, piešimo, braižybos ir dailiaraščio žinias, taip pat nelankė dainavimo pamokų ir gimnastikos⁴⁷. Dainavimas, kaip ir Vilniaus mokytojų institute ar kitose XIX a. ugdymo įstaigose, būdavo minimas kartu su gimnastika⁴⁸ – matyt, balso ir klausos lavinimas, aktyvinantis ir protinius gebėjimus, buvo laikomas artimiausia disciplina kūno lavinimui. 1899 m. m. ataskaitoje pateikiami visų keturių Žydų mokytojų instituto klasių mokinių įvertinimai už pirmąjį mokslų pusmetį, vyrauja 3–4 balų dainavimo įvertinimas⁴⁹.

Yra išlikusi šventinio renginio, vykusio Vilniaus žydų mokytojų institute 1899 m. gegužės 26 d. ir skirto Aleksandro Puškino 100 gimimo metų jubiliejui paminėti, programa (pav.). Mokiniai deklamavo Puškino eiles, instituto auklėtinių choras atliko Dmitrijaus Bortnianskio, Zaicevo, Dargomyžskio kūrinis, pradinės mokyklos mokinių choras padainavo Puškino užrašytą rusų liaudies dainą, o auklėtinių orkestras *concertino* pagriežė „Vakarinę dainą“ iš Piotro Čaikovskio operos „Pikų dama“ ir „Mergaičių chorą“ iš Dargomyžskio operos „Undinė“; orkestras griežė Cezario Kiuji ir M. Glinkos kūrinis. Arijas iš Glinkos operos „Ruslanas ir Liudmila“

43 LVIA. F. 570. Ap. 1. B. 53. L. 18 v.

44 LVIA. F. 570. Ap. 1. B. 53. L. 57.

45 LVIA. F. 570. Ap. 1. B. 53. L. 64.

46 LVIA. F. 570. Ap. 1. B. 94. L. 1 ir L. 13. Dieveniškėse 1866 m. buvo įsteigta valdinė pradžios mokykla rusų dėstomąja kalba. Miestelio žydai 1898 m. atsidarė vienos klasės liaudies mokyklą, kuriai naujas pastatas buvo pastatytas 1909 m. Prieiga per internetą: <http://dieveniskes.lt/dieveniskiu-istorija/> (žiūrėta 2015 01 02).

47 LVIA. F. 570. Ap. 1. B. 26. L. 38.

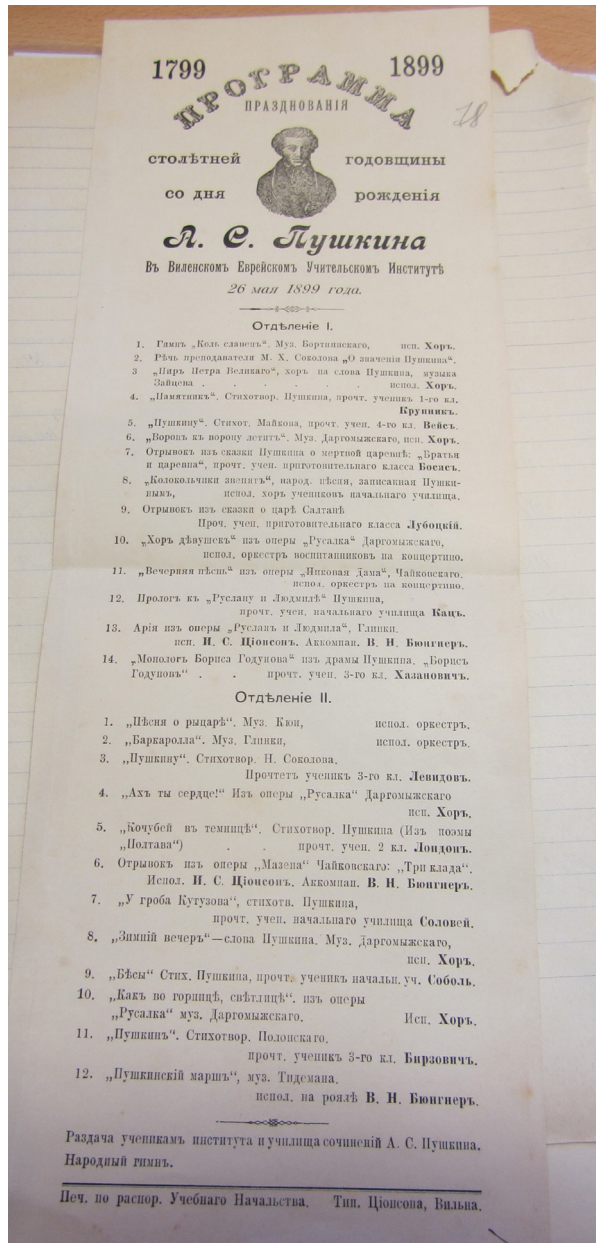
48 LVIA. F. 570. Ap. 1. B. 35. L. 14.

49 LVIA. F. 570. Ap. 1. B. 141. L. 149.

ir Čaikovskio operos „Mazepa“ atliko I. S. Cionson, akompanavo V. N. Biungneris⁵⁰.

Kitokia situacija su dainavimo disciplina Vilniaus žydų mokytojų institute susiklostė XX a. pr., kai, 1907 m. liepos 28 d. nutarimu Nr. 16110 Liaudies švietimo ministerijai pasiūlius mokytojų institutų programose atsisakyti privalomo dainavimo disciplinos, šiam siūlymui buvo pritarta, ir dainavimas buvo priskirtas prie neprivalomų disciplinų (taip pat iš programų siūlyta pašalinti dailės ir darbų pamoką)⁵¹. Vykdamas nutarimą, Liaudies švietimo departamentas 1907 m. spalio 16 d. pranešė, kad pedagogų taryboms nuo mokslo metų leidžiama tik naujai išdalinti mokymo medžiagą, „pripažinti nebūtini dainavimo mokymas ir dailės pamokas šiuo metu negali būti įgyvendinti, nes tai susiję su mokytojų institutų situacijos kaita, o ne su mokymo medžiagos paskirstymu (išdalijimu)⁵². 1906–1907 m. m. I–IV klasių mokinių egzaminų sąraše dainavimo egzaminas dar buvo⁵³.

Nuo instituto įkūrimo (1873) iki 1904 m. jo inspektoriumi dirbo lingvistas, rašytojas ir pedagogas Jošua (Ovsejus) Šteinbergas (1825–1908) – baigęs Vilniaus rabinų mokyklą ir vyriausybės

Pav. Šventinio renginio, skirto Aleksandro Puškino 100 gimimo metų jubiliejui paminėti Vilniaus žydų mokytojų institute, programa. 1899 m. gegužės 26 d.

50 LVIA. F. 570. Ap. 1. B. 141. L. 78.

51 LVIA. F. 570. Ap. 1. B. 112. L. 1.

52 LVIA. F. 570. Ap. 1. B. 112. L. 1 ir kt. p.

53 LVIA. F. 570. Ap. 1. B. 112. L. 36, 40, 47–50, 51–54.

paskirtas Balstogės ir Vilniaus rabinu (1860–1866), aktyviai dalyvavo steigiant vals-tybines (pasaulietines) rusiško profilio žydiškas mokyklas. Įdomu tai, kad jo sūnus Maksimilianas Šteinbergas (1883–1946) buvo Vilniaus I-osios gimnazijos, kurioje mokėsi įvairių tautybių moksleiviai, pasididžiavimas – dažnai 1900–1901 m. vykusių I-osios gimnazijos koncertų programose ir spaudos atsiliepimuose Maksimilianas minimas kaip talentingas smuikininkas ir pianistas. Jis 1901 m. baigė I-ąją gimnaziją aukso medaliu, įstojo į Sankt Peterburgo universitetą, Peterburgo konservatorijoje pas Nikolajų Rimskį-Korsakovą, Anatolijų Liadovą, Aleksandrą Glazunovą mokėsi kompozicijos, nuo 1908 m. buvo pakviestas dėstyti šioje konservatorijoje, 1915 m. tapo jos profesoriumi. Šteinbergas, iškilus litvakų menininkas, penkių simfonijų, dviejų baletų, įvairios vokalinės ir kamerinės muzikos autorius, atskleidė vėliau didžiuoju XX a. rusų klasiku tapusio Dmitrijaus Šostakovičiaus talentą, 1919–1925 m. buvo jo kompozicijos mokytoju, aktyviai prisidėjo prie jaunojo Šostakovičiaus kūrybos sklaidos⁵⁴.

Tarp Vilniaus žydų mokytojų instituto muzikos mokytojų minimas ir 27-os artilerijos brigados kapelmeisteris Levas Aleksandrovičius Kuznecas, buvęs Jekaterinburgo realinės mokyklos muzikos mokytojas, jis nuo 1912 m. spalio 1 d. institute mokė groti styginiais instrumentais⁵⁵. Pagal Varšuvos muzikos instituto pedagogų tarybos liudijimą, išduotą 1906 m. rugsėjo 28 d., Leiba Senderovičius Kuznecas, kad gautų Karo kapelmeisterio vardą, išlaikė šiuos egzaminus pagal nustatytą programą: specialybės (pučiamųjų instrumentų) – grojimą fleita – gerai (4), privalomas discipli-nas – harmoniją, muzikos istoriją ir karinio orkestro instrumentuotę – patenkinamai (3)⁵⁶. Prieš įdarbinant Kuznečą Vilniaus žydų mokytojų institute, įstaigos direkto-rius iš 27-os artilerijos brigados vado gavo raštišką patikinimą, kad iš jo pusės nėra jokių kliūčių Kuznecui dirbti institute⁵⁷ (būdavo praktikuojamas susirašinėjimas su pretendentų ankstesnėmis darbovietėmis).

I pasaulinio karo metais (1915) artėjant kaizerinei armijai institutas buvo eva-kuotas į Rusiją, po karo jo veikla Vilniuje nebuvo atnaujinta.

Kalbant apie privačias žydų švietimo įstaigas, **Levo Germaize mergaičių žydiškos mokyklos**⁵⁸, **Abramo Šreiberio mergaičių žydiškos mokyklos**⁵⁹ privalomų discipli-nų programose muzikos mokymas neminimas. **Vilniaus valdiškoje žydų realinėje**

54 Melnikas 2008: 62–67.

55 *LVI A. F. 570. Ap. 1. B. 121. L. 3, 4, 8.*

56 *LVI A. F. 570. Ap. 1. B. 121. L. 5.*

57 *LVI A. F. 570. Ap. 1. B. 121. L. 6, 7.*

58 Levas Germaize 1840 m. Vilniuje atidarė privačią berniukų mokyklą, tačiau pagal 1844 m. įstatymą privačias berniukų mokyklas reikėjo arba atiduoti į nežydų rankas, arba jas uždaryti, tad Germaize šeima rado išeitį – berniukų mokyklą pavertė mergaičių ugdymo įstaiga. 1859 m. mokyklos vadovavimą perėmė Levo sūnus Isakas Germaize. 1875 m. inspektorius, vizituodamas mokyklą, greta mokykloje registruotų mergaičių rado ir 17 berniukų. Po pa-pildomų patikrų mokykla 1877 m. buvo uždaryta. žr. Adler 2011: 51–52.

59 Įkurtos Vilniuje 1946 m.

mokykloje ir prie jos priskirtų kitų žydiškų ugdymo įstaigų egzaminų sąrašuose (1859–1860) nėra muzikos dalykų⁶⁰, kaip ir tradicinių ješibotų, Talmud-Toros mokyklų ir kitų privačių žydų mergaičių mokyklų 1861 m. sąrašuose⁶¹. Žydų moterys ir merginos XIX a. II pusėje turėjo įvairių galimybių mokytis. Įdomios informacijos apie žydų mergaičių švietimą Vilniuje įkurtose privačiose mokyklose skelbia Eliyana Adler, tyrinėjanti žydų mergaičių švietimą imperinėje Rusijoje⁶². Rašydama apie 1831 m. **Švelio Perelio** atidarytą pasaulietinę privačią mokyklą žydų mergaitėms – pirmąją visoje tuometinės Rusijos „Sėslumo ribos“⁶³ teritorijoje, autorė pabrėžė, kad mokyklos įkūrėjas Perelis (1801–1867?⁶⁴), mokėsis Vilniaus I-ojoje gimnazijoje ir dėl to puikiai mokėjęs rusų kalbą, siekė įkurti rusiškos pakraipos privačią mokyklą žydų mergaitėms. Vilniaus švietimo apskrities globėjui davus leidimą atidaryti mokyklą, kad žydai nedelsdami mokytų savo vaikus rusų kalbos, Perelis nuo 1831 m. jai sėkmingai vadovavo tris dešimtmečius⁶⁵. Iš pradžių mokykloje buvo viena klasė, tačiau ilgainiui mokykla išaugo į trijų klasių mokyklą. Joje buvo mokoma judaizmo, rusų, vokiečių, prancūzų ir hebrajų kalbų, Rusijos istorijos, dailyraščio. Dokumentuose minima, kad 1851 m. mokykloje mokėsi 80 mergaičių, o 1855–56 m. m. – 105 mergaitės. Paskutiniaisiais Perelio vadovavimo mokyklai metais (1867) joje veikė parengiamoji klasė ir trys vidurinio mokymo klasės⁶⁶. 1851 m. metinis mokestis už mokslą šioje mokykloje, palyginti su kitomis žydiškomis mokyklomis, buvo labai nedidelis – 10 sidabrinųjų rb., taip buvo užsitikrinamas reikiamas mokinių skaičius. Aukštuomenei priklausiusios šeimos, kurios norėjo, kad jų dukros būtų mokomos papildomų dalykų – amatų, muzikos ir šokio, mokėjo 50 rb. per metus⁶⁷. Perelio mokykla veikė Vokiečių g. 26 pastate⁶⁸.

Po 1844-aisiais išleisto įstatymo dėl specialiųjų mokyklų žydų jaunuoliams steigimo, mokyklos buvo atidaromos viena po kitos. Berniukams buvo privaloma mokytis valstybinėse žydiškose mokyklose, net buvo įvestas ritualinių (šabo) žvakių mokestis siekiant paremti naująją mokyklų sistemą. Į privačių mokyklų žydų berniukams steigimą Švietimo ministerija žiūrėjo neigiamai, nes jos būtų sukėlę konkurenciją naujai atidarytoms valstybinėms žydiškoms mokykloms. Tačiau privačios mokyklos žydų mergaitėms nebuvo problema: 1844–1880 m. „Sėslumo ribos“ teritorijos miestuose ir miesteliuose buvo atidaryta per 100 privačių mokyklų žydų mergaitėms⁶⁹.

60 *LVLIA*. F. 577. Ap. 1. B. 3. L. 16.

61 *LVLIA*. F. 577. Ap. 1. B. 5.

62 Adler 2004: 139–150.

63 „Sėslumo riba“ (rus. *Черта оседлости*) – Rusijos imperijos teritorija (15 gubernijų), už kurios ribų 1791–1917 m. žydams nebuvo leidžiama gyventi. Vienas ryškiausių žydų diskriminacijos pavyzdžių.

64 Kituose šaltiniuose minima, kad Š. Perelis gimė 1806 m. Аграновский; Гузенберг 2011: 639.

65 Adler 2004: 140.

66 Аграновский; Гузенберг 2011: 98.

67 Ten pat: 141.

68 Ten pat: 97.

69 Adler 2004: 140.

Daugelyje privačių žydiškų mokyklų buvo taikomas tas pats principas – muzikos ir, pavyzdžiui, prancūzų kalbos mokyta už papildomą mokesį. Kiekviena mokykla turėjo atitikti valstybinius ir vietinių vartotojų reikalavimus, religija (tikyba) ir rusų kalba (pastaroji – būtinai aukštu lygiu, nes siekta efektyvios žydų integracijos į rusiškąją visuomenę) buvo mokoma bet kuriuo atveju; daugiau nei pusėje mokyklų kai kurios disciplinos buvo mokomos hebrajų kalba ir tik kai kuriose – jidiš ar lenkų kalbomis. Daugelyje privačių žydų mergaičių mokyklų šios disciplinos kartu su aritmetika, dailyraščiu, vokiečių kalba ir amatais sudarė pagrindinę studijų programą. Nedaugelyje mokyklų buvo dėstoma istorija ir geografija, o dar mažiau mokyklų skyrė dėmesio kitoms mokslo šakoms. Taigi daugelis mokyklų, skirtų žydų mergaitėms, buvo panašios: įkurtos siekiant patenkinti vietinių žydų bendruomenių lūkesčius, tačiau prioritetas teiktas rusų kalbai – pastarasis išpareigojimas buvo būtinas. Daugelyje mokyklų, ypač tose, kuriose buvo siekiama pritraukti mokytis aukštuomenės elito dukteris, siūlytos papildomos prancūzų kalbos, muzikos ir šokio pamokos⁷⁰.

Aptariant muzikos mokymą žydiškose XIX a. Vilniaus institucijose, iš dalies galima paminėti muzikinį ugdymą Vilniaus I-ojoje gimnazijoje. Apie muzikinį ugdymą I-ojoje gimnazijoje ir jos auklėtinių koncertus yra išlikę daug informacijos įvairiuose XIX a. II pusės ir XX a. I pusės leidiniuose, skirtuose švietimo situacijai Vilniaus švietimo apygardoje ar vadinamajame Šiaurės Vakarų krašte, gimnazijos veiklos ataskaitose. Gimnazijos auklėtinių koncertus reguliariai ir išsamiai nušviendavo periodinis leidinys „Vilenskij vestnik“. Tokia medžiaga yra vertingas pirminių žinių apie muzikos mokytojus, gambiausius mokinius, skambėjusius kūrinius šaltinis.

Į I-osios gimnazijos programą pasaulietinis chordinis dainavimas (ir gimnastika) buvo įvestas 1870–1871 m. m.⁷¹ Iš I-osios gimnazijos 1900–1901 m. m. ataskaitos sužinome, kad tais mokslo metais gimnaziją sudarė 15 klasių (9 įprastos, tarp jų ir parengiamoji, ir 6 parengiamieji skyriai prie I–VI klasių), joje dirbo 44 žmonių personalas, iš jų: 4 tikybos mokytojai (stačiatikybės, katalikų, liuteronų ir judėjų, du pastarieji mokytojai – samdomi), dainavimo mokytojas, ir 16 kitų tarnautojų, tarp jų buvo 2 muzikos mokytojai. Nuo 1900 m. spalio 1 d. gimnazijos pastato komisaru paskirtas Dūkšto cerkvės psalmininkas (giedotojas) P. M. Kirševskis⁷². 1900–1901 m. m. pabaigoje gimnazijoje mokėsi 711 mokinių⁷³. Šios gimnazijos koncertuose šalia dažnai dalyvavusių ir puikiai įvertintų žydų tautybės mokinių Maksimiliano Šteinbergo (smuikas ir fortepijonas), Gastono Natansono (violončelė), Izidoriaus Hiršovičiaus (fortepijonas), Michailo Monossono (fortepijonas) pavardžių aptinkamos lietuviškos

⁷⁰ Ten pat: 142, 144, 145.

⁷¹ *Сборник* 1873: 46.

⁷² *Отчет* 1901: 4–5.

⁷³ Ten pat: 39.

ir rusiškos pavardės byloja, kad sąlygos mokytis muzikos I-ojoje gimnazijoje buvo sudarytos įvairių tautybių mokiniam.

Apibendrinant aptartus dokumentus galima teigti, kad muzikos, ypač dainavimo mokymo, įvedimas į Vilniaus bendrojo lavinimo įstaigų programas XIX a. – tai siekis skleisti rusišką kultūrą per rusiškas dainas, giesmes, tikėtasi padaryti šią kultūrą artimą ir savą. Žydiškose valdiškose mokymo įstaigose – Vilniaus rabinų mokykloje, Vilniaus žydų mokytojų institute – mokymo programų tautinis savitumas nepastebimas; vyravo net ir žydiškų disciplinų, tokių kaip Mišnos ir Talmudo aiškinimas, mokymas rusų kalba; muzikos atžvilgiu būdavo mokoma tų pačių, kaip neżydiškose valdiškose mokymo įstaigose, rusų liaudies dainų ar rusų kompozitorių kūrinų, palankių rusinimo politikai. Vilniaus rabinų mokykloje 1857 m. įvestas privalomas giedojimo mokymas turėjo konkretų tikslą – įskiepyti rusų kultūrą; net ir psalmės Vilniaus Didžiojoje sinagogoje būdavo giedamos rusų kalba. Vilniaus rabinų mokykloje ir Vilniaus žydų mokytojų institute derinant žydiškų disciplinų mokymą su bendraisiais dalykais muzikai buvo teikiama didelė svarba, dėstyti kviesti profesionalūs muzikai (Vasilijus Markovičius Natansonas, Zdenėkas Fibichas, Vasilijus (Wolfas) Ebannas). Iš išlikusių šventinių renginių programų akivaizdu, kad Vilniaus žydų mokytojų institute veikė ir mokinių orkestras. Iki XX a. dainavimo egzaminas Vilniaus žydų mokytojų institute buvo privalomas kartu su kitais egzaminais siekiant žydų pradinės mokyklos mokytojo vardo. Privačiose žydiškose mokyklose muzikos mokymas nebuvo privalomas, jį buvo galima rinktis už papildomą mokestį.

Gauta 2015 04 03
Priimta 2015 05 04

Šaltiniai ir literatūra

1. Adler, E. R. *In her hands. The Education of Jewish Girls in Tsarist Russia*. Detroit: Wayne State University Press, 2011.
2. Adler, E. R. Rediscovering Schools for Jewish Girls in Tsarist Russia. *East European Jewish Affairs*. 2004. 34(2): 139–150.
3. Bakutytė, V. Menininkas muzikiniame antros XIX a. pusės Lietuvos teatre. *Kultūrologija 15: Asmenybė: Menas, istorija, dabartis*. Sud. R. Vasinauskaitė. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2007: 148–176.
4. Bakutytė, V. Operetė Vilniuje: už ir prieš (XIX a. antroji pusė ir XX a. pradžia). *Menotyra*. 2009. 16(1–2): 12–22.
5. Melnikas, L. *Lietuvos žydų muzikinio paveldo pėdsakai*. Vilnius: Charibdė, 2008.
6. Аграновский, Г.; Гузенберг, И. *По следам Литовского Иерусалима*. Вильнюс: Государственный еврейский музей им. Виленского Гаона, 2011.
7. Белецкий, А. В. *Краткий исторический обзор деятельности управления Виленского учебного округа с 1803 по 1869 г.* Вильна, 1903.
8. Белецкий, А. В. *Сорокалетие русской начальной школы в Северо-Западном крае России* (Памяти кн. А. П. Ширинского-Шихматова). Вильна, 1905.
9. Елисеев, В. *Программы и правила городских училищ*. С. Петербург–Москва–Одесса, 1910.
10. Корнилов, И. *Русское дело в Северо-Западном крае*. Материалы для истории виленского учебного округа, преимущественно в Муравьевскую эпоху. С. Петербург, 1901.

11. *Отчет о состоянии Виленской 1-й гимназии за 1900–1901 учебный год*. Составил секретарь педагогического совета С. Ковалюк. Вильна, 1901.
12. Памяти графа Михаила Николаевича Муравьева. *К истории Виленского учебного округа за 1863–1868 гг.* (И. П. Корнилова, бывшего попечителя Виленского учебного округа). С. Петербург, 1898.
13. *Сборник сведений о средних учебных заведениях Виленского учебного округа*. Вильна, 1873.
14. Серебряков, М. В. *Исторический очерк столетнего существования 1-й гимназии*. 1803–1903. Ч. 1. Вильна, 1903.
15. *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона*: в 86 томах (82 т. и 4 доп.). Том VI. Венцано – Винона. С. Петербург, 1894. Prieiga per internetą: <http://www.runivers.ru/lib/book3182/10132/>

Kamilė Rupeikaitė

Musical training at Jewish educational institutions in Vilnius in the 19th century

Summary

This article provides the first review of the situation of musical training at several Jewish educational institutions in Vilnius in the 19th century. The review is based on archival material stored at the Lithuanian State Historical Archives and the publications of the 2nd half of the 19th – beginning of the 20th century, dedicated to the situation of education in Vilnius.

The ideology and cultural policy of Czarist Russia were clearly reflected in Jewish educational institutions – in state institutions students were taught the works of Russian composers and Russian folk songs that were found suitable by the tsarist government; the private ones were allowed to be established on condition that studies were conducted in Russian. For example, even the psalms in the Great Synagogue of Vilnius were sung in Russian by students of Vilnius' Rabbinical School.

Based on surviving data, the article provides a fragmentary review of the specifics of musical education in several Jewish institutions (Rabbinical School and Jewish Teachers' Training Institute in Vilnius), study programs, personalities. One can conclude that music teaching was considered to be important in these institutions, because the professional musicians (Vasily Markovitch Natanson, Zdeněk Fibich, Vasily (Wolf) Eban) were invited to teach; an orchestra of students was operating in the Jewish Teachers' Training Institute.

KEY WORDS: Rabbinical School in Vilnius, Jewish Teachers' Training Institute in Vilnius, Jewish private schools for girls, musical education, singing